

PROTUTURSKE I DRUGE UTVRDE IZMEĐU VRBOVCA I SAVE

Uokolo gradića Vrbovca postojalo je nekoliko utvrda od kojih je danas vrlo malo sačuvano, a glavna im je značajka da su mnoge stradale u velikoj seljačkoj buni iz 1755. kada je u krajevima sjeverno i sjeveroistočno od Zagreba popaljeno tridesetak dvoraca i kurija. Zajedničko im je i to da su uspješno odolijevali turskim napadima i da su bili uključeni u obranu posljednjih ostataka Hrvatskog Kraljevstva.

Lovrečina je danas dvorac koji se nalazi pokraj rječice Velike, četiri kilometra sjeveroistočno od Vrbovca. Sjedište je gospoštije od 13. st., a kao utvrda se spominje od 16. st. Do 15. st. vlastelinstvo se nazivalo Gostović ili Gostovec (Gostoyg), a poslije prevladava naziv Lovrečina, prema obližnjoj župnoj crkvi Sv. Lovre. Kroz taj je predio prolazila tzv. Kolo-manova cesta, podignuta u vrijeme prvoga hrvatskog vladara iz dinastije Arpadovića, koja je spajala Koprivnicu i Križevce preko Zagreba s Jadranskim morem.

Tijekom vremena posjed je mijenjao mnoge vlasnike, a najstariji je poznati bio Abraham, sin križevačkog župana Bartola, kojemu ga je 1268. darovao Bela IV. Poslije su se mijenjali razni gospodari, a Nikola Ludbreški je 1338. postao vlasnikom cjelokupnog posjeda, baš kao i zagrebačka biskupija koja ga je naslijedila. Potom su posjed dijelili Baranići i Bočkaji, a držala u cijelosti obitelj Gesti (Gezthy) koja ga je založila sa svim ostalim posjedima pa je sve pripalo obitelji Orehoci (Orehoczy) koji su posjed i utvrdu posjedovali do 1726. Potom su vlasnici Draškovići i onda Patačići te plemići Kiš. Ono što se poslije događalo s dvorcem, koji je obitelj Kiš obnovila nakon što je utvrda popaljena u seljačkom ustanku, teško bi bilo i

ANTI-TURK AND OTHER FORTRESSES BETWEEN THE SAVA RIVER AND VRBOVEC

Many mostly small scale fortresses used to lie to the south of the town of Vrbovec. However, when this area became the frontier between Croatia and the Ottoman Empire, many new fortresses were built in order to stop Turk incursions. Some bigger fortresses in this area, such as those lying on Episcopal estates of Dubrava and Čazma, were occupied and subsequently either razed to the ground or fortified by Turks. On the other hand, new ones, such as Cirkvena and Ivanić, were built, and they proved quite successful in countering Turkish attacks. These were modernly designed earthen bastions built by reputable military builders. A common characteristic of all fortresses lying in area to the south of Vrbovec is that none of them was preserved to this day. The moat around the biggest one in Ivanić was backfilled in the early 19th century, for the fear of malaria epidemic. Only memories now remain as an evidence of the former strength of this edifice.

pratiti. Tek od 1909. u vlasništvu je Družbe sestara milosrdnica koje ga i danas posjeduju i koriste kao umirovljenički dom za svoje bolničarke i učiteljice.

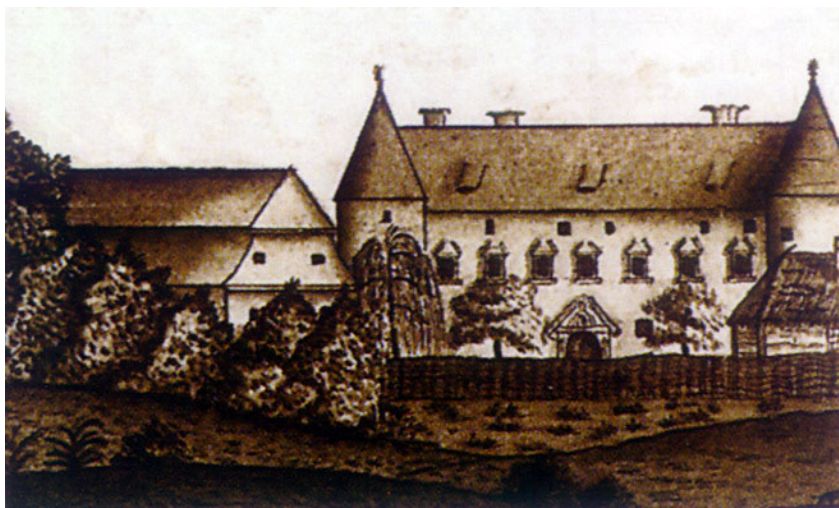
Sadašnji dvorac u sebi ima dijelove renesansnog kaštela koji se u izvori-ma spominje od 1540. kao sastavni dio protuturskih utvrda. Nakon obnove je od utvrde u obliku slova L napravljen četverokrlni dvorac s unutrašnjim dvorištem. No s vremenom je srušeno zapadno i sjeverno krilo te obavljene mnoge preinake i rekon-

strukcije pa je danas dvorac izgubio sve svoje negdašnje odlike i podsjećajući na francuske i zapadnoeuropske dvorce, a taj su mu izgled vjerojatno podarili francuski arhitekti. No dvorac je i poslije mijenjan, a najviše 1924. kada je glavnom pročelju dodano novo krovništvo.

Vrbovec i Rakovec bila su dva susjedna vlastelinstva koja su stoljećima imala zajedničke gospodare i sličnu sudbinu. Oko 1200. prvi se put spominje Rakovec (Rakolnok, Rakunuk), a Vrbovec (Verbouch,

Dio stare karte s utvrdama između Vrbovca i Save

Dvorac Lovrečina na crtežu iz 18. st.

Worbouch, Verbovec) 1244. kada ga kralj Bela IV. izdvaja iz Križevačke županije i dodjeljuje županu Junku. Vlastelinstva su bila odvojena do 1938. kada je hrvatsko-ugarski kralj Sigismund, nakon što je u Križevcima pobio svoje protivnike, predao te posjede (skupa s Medvedgradom) nećacima zagrebačkog biskupa Eberharda Albena. Ta je obitelj posjede držala do 1436. kada su ih kupili grofovi Celjski. Potom su i Rakovec i Vrbovec uglavnom slijedili sudbinu svih dobara Celjskih, što znači da su vlasnici bili Ivan Vitovec, kralj Matija Korvin, njegov sin Ivaniš Korvin, a na kraju kraljica Marija, žena kralja Ludovika Jage-

lovića.

Nakon pogibije Ludovika na Mohačkom polju, novi je hrvatsko-ugarski kralj Ferdinand Habsburški dodijelio posjede banu Ivanu Karloviću. Potom su došli pod vlast Zrinskih kojima su i Rakovec i Vrbovec bili važni za povezivanje posjeda u Međimurju s onima u Pokuplju i u Primorju. Zna se da su kratkotrajno ta imanja bili zamijenili s Erdödyjima za neka u Ugarskoj, ali su se poslije predomislili. Zrinski su posjede držali do izumiranja obitelji. Potom su vlasnici bili zagrebački Kaptol i hrvatski ban Adam Batthyány.

Novo razdoblje u povijesti Vrbovca i Rakovca započelo je s vlašću baru-

na i grofova Patačić koji su posjedima vladali 125 godina. U njihovo je vrijeme Vrbovec postao trgovište i dobio pravo održavanja sajmova, a 1769. utemeljili su i prvu narodnu školu u Vrbovcu. No u seljačkoj su buni spaljene i vrbovečka i rakovečka utvrda. Posljednji je vlasnik vlastelinstva bila grofica Eleonora Patačić koja je umrla 1834. Ono što se poslije događalo s vlastelinstvima teško je i nabrojiti, tek danas se ostaci obnovljenoga starog kaštela u Vrbovcu koriste kao poslovni prostor.

Tvrđava u Rakovcu prvi se put spominje 1244. u doba župana Vogenislava, a 1495. spominje se kao utvrđeni zamak. Hrvatski je sabor 1560. odredio da se Rakovec utvrdi, a u dva su navrata okolni kmetovi popravljali oštećenja. Turci su mnogo puta napadali Rakovec, ali ga nikada nisu uspjeli zauzeti. Nakon što je u seljačkoj buni stradao u požaru, više nikad nije obnovljen. S vremenom je nestajao i danas od njega nema nikakva traga. Do Prvoga svjetskog rata bio se sačuvao jedino bunar, kojega su seljaci nazivali *Zrinski zdenac*. Na jednom akvarelu iz 1740. vidi se da je riječ o ravničarskom zamku s vodom u opkopima.

Stari kaštel u Vrbovcu spominje se tek 1528. u pismu kralja Ferdinanda. Podignut je radi obrane od Turaka, ali se ne zna tko ga je i kada izgradio. Sabor je 1554. donio odluku da žitelji Križevačke županije moraju započeti sa sječom stabala radi utvrđivanja Vrbovca. Poslije se odluka ponavljala u još nekoliko navrata jer su utvrdu (za koju se pretpostavlja da je bila drvena) opustošili vrbovečki Vlasi. Zna se da su tvrđavu 1591. kratkotrajno zauzeli i opustošili Turci, istodobno kada i Božjakovinu i Gušcerovac.

No čini se da je potom utvrda temeljito obnovljena i da više nije bila drvena (kako piše u nekim izvorima), iako je možda bila okružena palisadama. O tome svjedoči jedna saču-

Sadašnji izgled dvorca Lovrečina

Utvrdna Rakovec na starom akvarelu

vana kula od opeke u perivoju te također akvarel iz 1740. u kojemu se lijepo vidi ravničarski dvorac okružen jarkom s vodom. Slika nesumnjivo svjedoči da nikako nije riječ o drvenoj utvrđi.

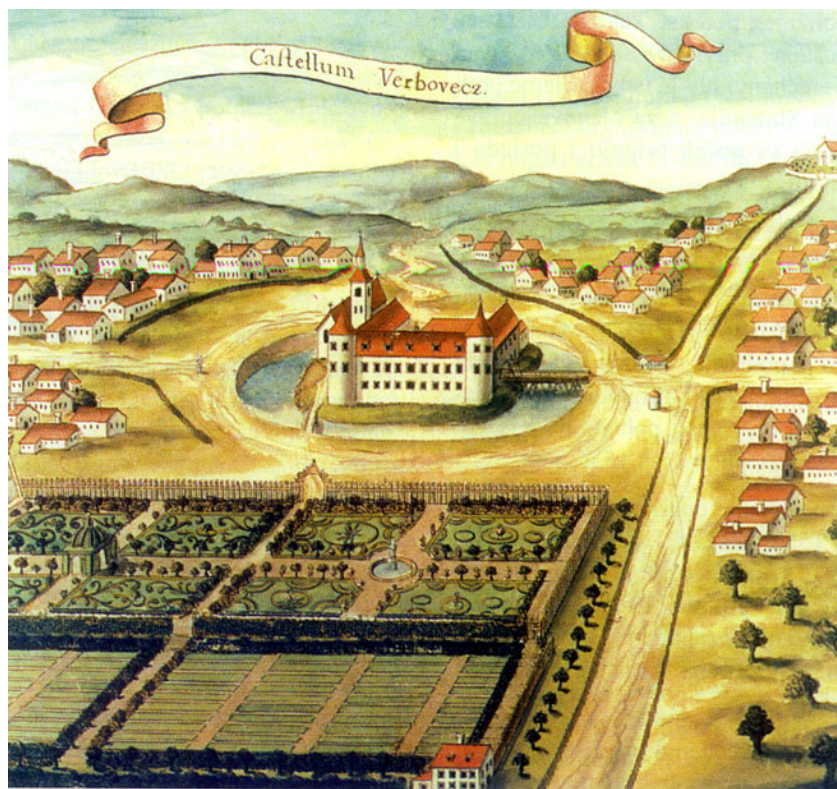
Nakon što je utvrda uništena u seljačkoj buni 1755., Patačići su na ruševinama podigli novi zidani dvorac iznad jednog krila oštećene utvrde. To je pravokutna jednokatna zgrada koja se sačuvala do današnjih dana, a do Drugoga svjetskog rata služila je za stanovanje. Tijekom vremena većina je ostataka stare utvrde potpuno nestala, a na njezinu povišenom mjestu danas se nalazi park sa župnom crkvom.

Sasvim je druga sudbina Cirkvene, danas slikovita mjesta smještenog ponešto sjeveroistočno od Vrbovca i sjeverno od biskupske Dubrave. Kao posjed se prvi put spominje 1261. kada Petar, plemić iz Cirkvene (de Chyrkvena) pred Čazmanskim kap-

tolom zalaže svoj dio posjeda stanovitom Andriji. Petrovi se nasljednici spominju kao Cirkvenski, no kako je najčešće ime u obitelji Nikola počeli su se nazivati Mikecima odnosno Mikčecima, a prvi je bio Petar Mikčec koji je živio u 14. st. Mikčeci su Cirkvenom vladali puna dva stoljeća.

Mikčeci su došli na glas za dinastijskog rata kada su, za razliku od gotovo svih plemića Križevačke županije, ostali vjerni Sigismundu Luksemburškom. Tada su darovnicom iz 1397. (kada je održan i Krvavi sabor u Križevcima) značajno proširili svoje imanje. Vjeruje se da je tadašnji Nikola Mikčec počeo graditi kaštel od cigle u obliku četverokuta s jakom ulaznom kulom. Njegovi su se potomci domogli brojnih priznanja, pa je tako Pavao Mikčec bio zemaljski župan u Križevcima, a potom i u Velikom Kalniku.

Posljednji izdanak ovog roda bio je Petar III. koji je, još dok je njegova kći Dora bila maloljetna, sklopio na-

Utvrdna Vrbovec na starom akvarelu

Dvorac u Vrbovcu danas

sljedni ugovor sa susjednim plemićima Kerečenji (Kerechenyi), vlasnicima posjeda Konjsko polje. Kada je Pavao Kerechenyi sklopio brak s Dorom, počeli su brojni rođaci osporavati ugovor o nasljeđivanju. Zbog toga je utvrda dodatno utvrđena pa je u duboke jarke dovedena voda obližnjeg potoka. Tako je Cirkvena postala pravi *wasserburg*. Pavao Kerechenyi bio je neko vrijeme podban Slavonije, a za njegove uprave Turci su počeli prijetiti i posjedu i utvrđi.

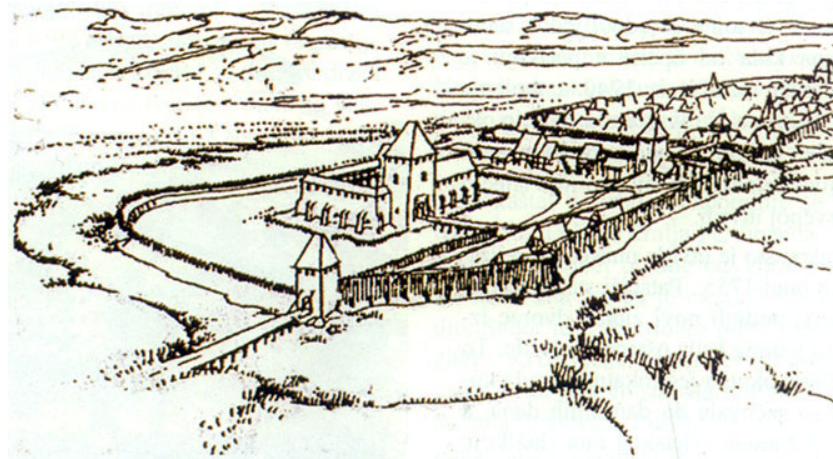
Prvi put su bili u blizini utvrde 1475. kada je 8000 turskih akindžija haralo po okolici Križevaca te ubilo ili odvelo u roblje 14.000 stanovnika. To je područje stradalo i 1532. kada se velika vojska Ibrahim-paše vraćala s neuspješnog pohoda na Kiszeg. Slično se ponovilo i 1536.

U najveću je opasnost Cirkvena došla 1552. kada su Turci zauzeli obližnju Čazmu, utvrdili je i u nju smjestili jaku posadu. Istodobno su bile porušene i zapaljene ostale utvrde pa se Cirkvena našla na prvoj crti bojišnice.

Kako Kerechenyi nisu više mogli vlastitim snagama braniti svoju utvrdu, njezinu obranu preuzimaju Hrvatski sabor i Križevačka županija. Hr-

vatski i carski generali počeli su planirati nov i čvrst obrambeni bedem, a u njemu je Cirkveni namijenjena vrlo značajna uloga. No turski je pritisak ipak ponešto oslabio nakon što su 1559. Turci razorili i napustili Čazmu te sjedište sandžakata preselili u Pakrac.

U Cirkveni je 1563. boravilo kra-

Suvremena rekonstrukcija utvrde u Cirkveni (R. D. Devlić)

ljevsko vojno povjerenstvo koje je trebalo utvrditi stanje i predložiti način obrane. Oni su utvrdili da se radi o jakoj utvrđi s premalo vojnika. Međutim, ujedno su predložili da se izuzme iz vlasti Kerechenyija (a time i vlasti Hrvatskog sabora) te izravno podredi kralju. Taj će prijed-

log u budućnosti izazvati brojne sukobe između uprave kasnije Vojne granice i Hrvatskog sabora.

Radovi na utvrđivanju Cirkvene počeli su 1578. Novac u iznosu od 20.000 forinti dala je zemaljska pokrajina Štajerska. Podignuti su novi zemljani bedemi, prošireni jarci, a počelo se razmišljati i o gradnji nove velike renesansne utvrde bastionskog tipa. Tad je Cirkvena uz Bihać, Slunj i biskupsku Dubravu najjača utvrda na granici.

Poslije je posada Cirkvene znatno proširena hrvatskim vojnicima i časnicima, ali se sukobi s austrijskim i njemačkim zapovjednicima Križevačke kapetanije, te s posadom nove utvrde Rovišće (s vlaškom posadom pod njemačkim zapovjedništvom), nastavljaju nesmanjenom žestinom.

Mirom na ušću rijeke Zsitve 1606. prestala je neposredna opasnost za Cirkvenu, ali si nastavljani sukobi s upravom Vojne krajine. Kada su 1635. izumrli Kerechenyi, novi je vlasnik Cirkvene postao Tomo Mi-

kulić de Brokunovecz, a nakon njege plemići Budori. Ipak graničarska se vlast nije prestala miješati u upravu Cirkvene pa je 1664. od kralja dobiva grof Johann Joseph von Herbertsein, pukovnik Križevačke pukovnije. On je za 7000 forinti oslobodio stanovnike Cirkvene svih feudalnih

Unutrašnjost crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi

davanja, osim ratnog poreza. Nakon što je kralj Leopold 1673. potvrdio ugovor, Cirkvena je postala slobodna kraljevska općina pod vlašću bana i Hrvatskog sabora. No to nisu priznavali časnici Križevačke kaptanije, već su i dalje pobirali graničarske namete. Čak su 1767. silom zauzeli Cirkvenu. Hrvatski se sabor tome žestoko protivio, ali je taj posjed i utvrda došla pod njegovu vlast tek 1871. ukidanjem Vojne granice. Pod vojnom je upravom Cirkvena spala na obično selo, što je i danas, a utvrda je nakon razvojačenja potpuno propala. U međuvremenu je sve prekrila trava tako da bi se ostaci temelja mogli pronaći tek arheološkim istraživanjima.

Kada je krajem 11. st. ugarski kralj Ladislav Sveti, brat hrvatske kraljice Bele, žene kralja Zvonimira, zahvaljujući rodbinskim vezama i političkoj nesigurnosti zauzeo cijelu Slavoniju, nedugo je potom 1092. osnovao zagrebačku biskupiju. Za prvog je biskupa postavio nekog Duha, a novu je biskupiju obdario zemljama u okolici Dubrave kraj Vrbovca, Čaz-

me i Ivanića. Bilo je to vrlo plodno područje bogato vodama i bujnim hrastovim šumama.

Tadašnji je čazmanski posjed obuhvaćao zemljište između rijeke Česme (nekad Čazme) i potoka Grabrovnice i Srijedске. Na tom je području postojalo naselje koje će se poslije početi nazivati Stara Čazma, a nalazilo se na mjestu današnjeg sela Ivanjska. Posjed je bogatim urodom biskupiji davao znatan prihod, a Čazma je pravi procvat doživjela kada je biskupom postao Stjepan II. Babonić. On je na Kolomanovoj cesti, na povišenom zavoju Česme, 1226. izgradio Novu Čazmu. Najprije je podigao trg, potom rezidenciju i gospodarske zgrade te doveo trgovce i obrtnike. Već je 1229. Čazmi dao status slobodnog trgovišta (*oppidum*), izgradio dvije crkve (Sv. Marije Magdalene i Sv. Duha). Potom ju je učinio sjedištem čazmanskog arhidakona i osnovao zborni kaptol koji je imao svoju prepozituru na čelu s prepoštom te zbor od 12 kanonika. To je bilo duhovno i pravno sjedište. Utemeljio je i nekoliko samo-

stana. Za zaštitu je biskup izgradio dva kaštela – jedan kaptolski, a drugi za osobnu zaštitu, zvan Gumnitz.

Stoga ne čudi da je od 1226. u Čazmi stolovao i slavonski herceg Koloman, mlađi brat Bele IV. On je 1241. otišao u rat protiv Tatara te je smrtno ranjen u strahovitom porazu na rijeci Šajo u sjevernoj Ugarskoj. U Čazmi je umro i pokopan. Čini se da su potom Tatari poharali i Čazmu, ali ju je biskup Stjepan vrlo brzo obnovio.

Čazma je krajem 13. st. postalo jako duhovno središte Slavonije. Znameniti zagrebački biskup blaženi Augustin Kažotić (1303.-1332.) najveći je dio svog biskupovanja proveo u Čazmi. Pretpostavlja se da je u Čazmi rođen i jedan od najvećih humanističkih pjesnika Hrvatske, glasoviti Ivan Česmički odnosno Janus Pannonius. Iz istog je kraja bio i njegov stric, ostrogonski nadbiskup Ivan Vitez od Sredne. Obojica su bili prijatelji kralja Matije Korvina koji je na njihov poziv u Čazmi boravio 1464., uoči svoje druge vojne u Bosni.

Čazma je zahvaljujući brizi kraljeva i zagrebačkih biskupa krajem 15. st. bila bogati gradić s velikim i lijepim crkvama, brojnim kapelama, bogatom biskupskom rezidencijom i glasovitim kaptolom. Kaptol je do tog vremena izdao i čuvao na tisuće povelja koje su bile temelj prava tadašnje države.

Čazma je došla u neposrednu tursku opasnost 1537. nakon pada Požege. Već sljedeće godine čazmanski su kraj strahovito poharali vojnici iz Dubice turskog vojskovođe Gazi Husrev-bega. Tada su u roblje odveli 12.000 ljudi i zaplijenili tisuće grla stoke. Haračenja su nastavljena sljedećih godina i bile su zauzete sve utvrde na lijevoj obali Ilove. Stoga je područje do Bilogore i Kalnika potpuno opustošeno. Tada su kanonici Čazmanskog kaptola najprije otišli u obližnju utvrdu Svibovec, a potom u Želin pokraj Siska. Kanonički se

zbor preselio u Zagreb gdje je i dalje djelovao.

Turska je vojska pod komandom slavnih turskih vojskovođa Ulamapaše i Malkoč-bega 1552. najprije zauzela Viroviticu, te nakon što su odbijeni od Đurđevca i Virja, Velike Zdence i Grđevac. Potom su iznenadnim prepadom zauzeli Čazmu koju je malobrojna posada u panici zapalila i napustila. Shvaćajući njezinu stratešku važnost cjelokupna je turska vojska radila na obnovi utvrde. Istodobno su zauzeli utvrde Moslavina i Jelengrad pa su u taj kraj smjestili 1500 vojnika koji su neprestano pustošili okolne gradove. Čazma je postala sjedištem Čazmanskog sadžakata, a prvi je sadžak-beg bio Malkoč-beg.

Stanje je obrane u Slavoniji u to vrijeme bilo katastrofalno, ali su se potom kralj, ban i Hrvatski sabor trgnuli i pokušali organizirati obrambenu crtu, nazvanu Slavonska granica. Posebno su započeli utvrđivati utvrde u Ivaniću, Kloštru i Križu koje su branile pristup Zagrebu.

Kada je Ivan Lenković kod Rakovca porazio 1557. jedan dio turske vojske, a kada je istodobno drugi dio poražen kod Koprivnice, bijesni je Malkoč-beg donio sudbonosnu odluku. Napustio je Čazmu, koju je prethodno razvalio i zapalio, te sjedište sandžaka preselio u Moslavinu. Sultan ga je zbog toga smijenio i za čazmanskog sandžak-bega imenovao Ferhad-bega. No ni on nije mogao izdržati sve jače napade pa je svoje sjedište 1570. preselio u Pakrac. Područje je Čazme potpuno napušteno i zaraslo u šume i šikare, a brojne su močvare predstavljale opasnost za ljudsko zdravlje.

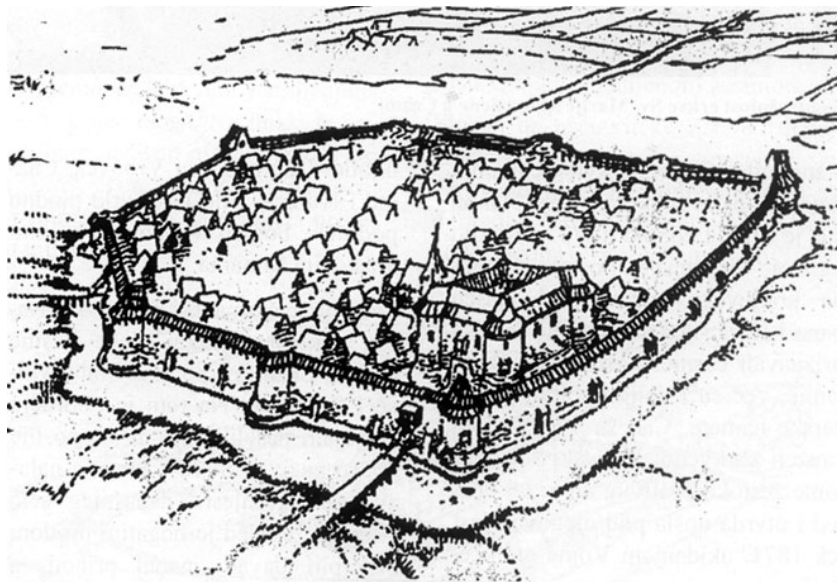
U međuvremenu se obrana preustrojila i osnovane su nove kapetanije u Ivaniću, Križevcima i Koprivnici. Ta je vojska uspješno odolijevala turskim napadima, a sve je češće upadala i na područja pod turskom kontrolom. Tek početkom 17. st.

Hrvatski sabor donosi odluku o obnovi utvrde i crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi. Najprije je na mjestu starog kaštela podignuta drvena utvrda, a 1630. preuzela ju je graničarska vojska iz Križevaca. Prema jednom nacrtu iz 1639., koji vjerojatno prikazuje stanje i izgled tvrđave s početka 16. st., tvrđava je imala pravokutni oblik s četiri četverouglaste kule. Uokolo su bili jarci s vodom, a u tvrđavu se ulazilo preko pokretnog mosta. Čini se da su neposredno prije turskog zauzimanja ugaone kule zamijenjene okruglima izrađenima od opeke. Sve su zidine i kule bile vjerojatno potpuno razrušene pa su zamijenjene drvenim kaštelom.

jeti kanonika Čazmi, gdje drže mise i propovijedi.

Dubrava (Dobroa) je zajedno s ostalim posjedima darovana zagrebačkom biskupu Duhu 1094, a bila je uključena u čazmanski arhidakonat. Bio je to relativno velik posjed koji se prostirao od Glogovnice ispod Kalnika do Čazme, a neko je vrijeme zahvaćao i područje Ivanića. Pučanstvo bilo malobrojno i činili su ga uglavnom seljaci.

U vremenima kada je u Hrvatskoj bjesnio dinastički rad između pristaša napuljskih Anžuvina i Sigismunda Luksemburškog, zagrebački su biskupi počeli utvrđivati Dubravu.

Rekonstrukcija izgleda stare Dubrave (R. D. Devlić)

Čazma je kao posjed vraćena zagrebačkim biskupima, ali nikada nije doživjela negdašnji sjaj. Stanovništvo se potpuno promijenilo pa doseljeni Vlasi i Hrvati nisu htjeli pod vlast biskupa. Zborni se kaptol nije vraćao u Čazmu. Do 1854. djelovao je kao *locus credibilis* u Lepoglavi, a kad je negdašnji pavlinski samostan pretvoren u kaznionicu, ponovno se vratio u Zagreb, a njegov je dragocjeni arhiv premješten u Varaždin. Sada su jedina prava uspomena na nekad slavni i bogati grad česti pos-

Prvi koji je u njoj boravio bio je već spominjani Eberhard Alben (1397.-1419.). Dubrava je tada opasana tvrdim bedemima i opkoljena dubokim opkopom s vodom. Utvrda je bila duga 225, a široka 177 metara. Vanjski je prsten bedema bio utvrđen s devet kula, a postojala su i tri ulaza koja su vodila prema Čazmi, Ivaniću i Gradecu. Zidovi su bedema bili u donjim dijelovima od kamena, u gornjim dijelovima od cigle, a na vrhu od debelih hrastovih greda. No posebna je znamenitost Dubrave bila

unutrašnja četverokutna tvrđava (32 x 27 m), ojačana jakim ugaonim kulama te također opkoljena vodom. Bila je to rezidencija biskupa, a ispred ulaza je stajala crkva Sv. Margarete. Oko tvrđave se razvilo naselje i trgovište, a stanovnici su imali gradske privilegije, iako su i duhovno i svjetovno bili potpuno podređeni biskupu.

Nakon poraza na Mohačkom polju, zagrebački je biskup Šimun Erdödy zajedno s Krstom Frankopanom sazvaio 1527. hrvatsko plemstvo na sabor u Dubravi. No na sabor nije došlo plemstvo Kraljevine Hrvatske, koje je 6 dana prije na saboru u Cetingu izabralo za kralja Ferdinanda Habsburškog. Ipak sabor u Dubravi je za kralja izabrao Ivana Zapolju.

Potom su počeli međusobni sukobi u kojima su najviše profitirali Turci. Oni su 1552., na povratku iz opsade Beča, iz tog dijela Slavonije odveli gotovo 50.000 ljudi. Kako je u međuvremenu Zapolja postao vazalom sultana Sulejmana II., ratoborni se biskup Šimun ipak priklonio Ferdinandu.

U Dubravi je potom održano nekoliko sabora hrvatskog plemstva. Tu je donesena odluka o protunapadu na Turke i u toj je bitci 1537. kod Gornjana strahovito poražena kraljeva i hrvatska vojska pod komandom Ivana Katzianera. Tu je objavljena vijest da se za vrhovnog kapetana Slavonije imenuje Nikola Jurišić, a za banove Hrvatske i Slavonije Petar Keglević i Nikola Nadasdy. Također je s odobravanjem primjena vijest o dolasku španjolske vojske od 4000 vojnika pod komandom Ivana Kaštelnovića.

Turci su u nekoliko navrata pokušavali zauzeti Dubravu, ali ona je pala izdajom i bijegom njezinih branitelja nakon što je Ulama-paša zauzeo Čazmu. Vojnici su prije bijega zapalili utvrdu. To je Turke razbjesnilo pa su potpuno razvalili sve bedeme. Pad Dubrave ogorčio je komandante

hrvatske vojske Nikolu Zrinskog i Luku Szekelyja, tako da su mnogi bjegunci smaknuti.

No Turci se nisu osuđivali početi graditi novu utvrdu prije nego što zauzmu Križevce i Ivanić. Tako je Dubrava stajala napuštena i spaljena. O potrebi njezine obnove raspravljalo se u više navrata, a na saboru austrijskih staleža u Brucku na Muri određen je prioritet za obnavljanje četiriju velikih utvrda: Bihaća, Slunja, Cirkvene i Dubrave. Vojno je povjerenstvo posebno bilo oduševljeno vojničkim položajem Dubrave koja je potpuno zatvarala liniju između Križevaca i Ivanića. Stoga je predložilo je da se tu gradi velika bastionska tvrđava po uzoru na Karlovac. No iako je prijedlog prihvaćen, za to nije bilo dovoljno novca.

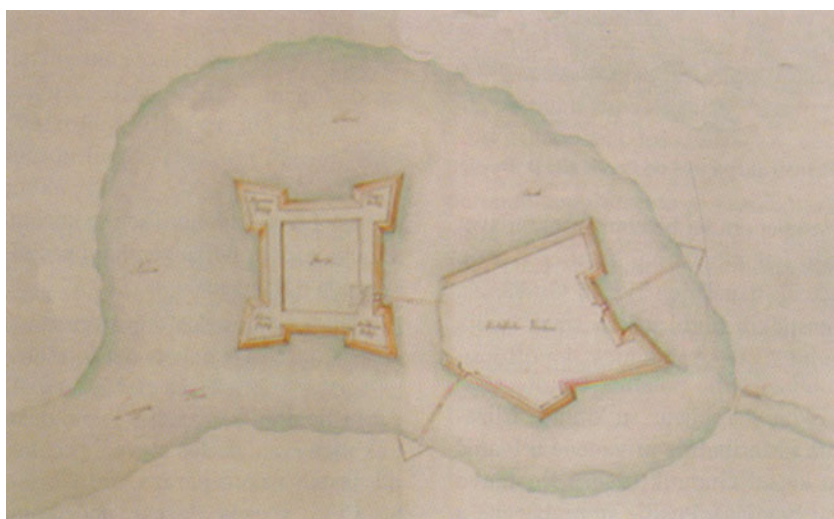
Upad Ferhad-paše Sokolovića u okolicu Dubrave 1586. ipak je pokrenuo pitanje gradnje nove tvrđave. Počela se prikupljati drvena građa i pripremati gradnja, ali su to Turci pokušali osujetiti. Petar II. Erdödy je iste godine kod potoka Glogovnice teško porazio vojsku pakračkog sandžakbega, inače brata Ferhad-paše. Bojeći se osвете Hrvatski je sabor odlučio već pripremljenu građu za Križevce usmjeriti prema Dubravi. No obnova je utvrde završena tek 1591. Tada je Petar Erdödy sačekao na povratku

kod Dubrave vojsku Hasan-paše Peredojevića Došena i nanio joj teške gubitke.

U Dugom turskom ratu (1593.-1606.) odmah je oslobođeno cijelo područje istočno od Dubrave. U prazni su se prostor počeli doseljavati novi stanovnici među kojima je bilo i mnogo Vlaha. Oni su 1609. dobili svoj manastir na bivšem biskupskom imanju u Marči, a došao im je i novi vladika Simeon Vratanja. No i Vlasi i Hrvati došljaci odbijali su kao graničarski vojnici priznati biskupsku vlast. Ti su sporovi dugo trajali, ali unatoč brojnim potvrđama biskupskih prava nisu zaključeni jer su kralju bili potrebni sposobni i obučeni vojnici. Unatoč tome Dubrava se polagano razvijala kao trgovište, a 1606. je dobila i sajmeno pravo. Krajem 17. stoljeća obnovljene su i crkve Sv. Margarete i Sv. Martina. Tada je još jednom obnovljena i utvrda.

Prestankom turske opasnosti Dubrava je izgubila dio svog stanovništva jer su stanovnici u potrazi za zemljom odlazili u okolna sela. Razvojačenjem Vojne krajine 1871. potpuno su nestali temelji nekad slavne tvrđave u Dubravi.

Ivanić se kao kraj također prvi put spominje u darovnici kralja Ladislava, iako se pretpostavlja da je nase-

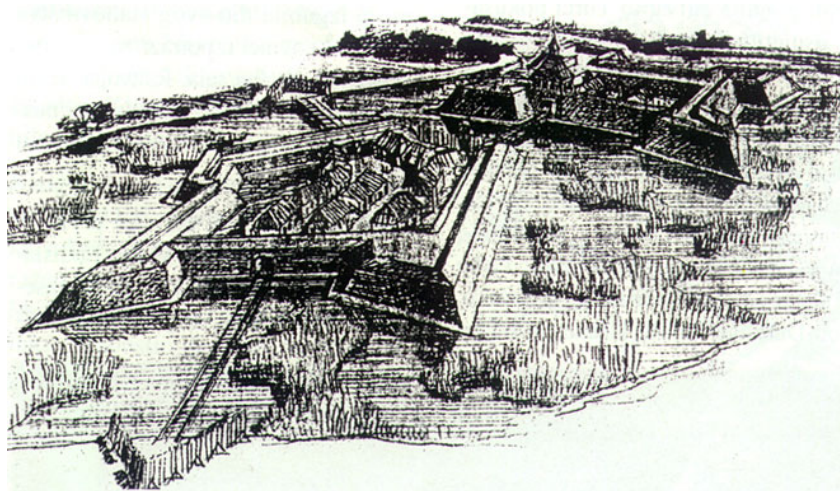

Tlocrt utvrde u Ivaniću (M. Stiera)

lje Kloštar Ivanić, smješteno na brjegu nekoliko kilometara sjevernije, znatno starije od sadašnjeg Ivanić Grada. Tu je u 13. st. bio dvor zagrebačkog biskupa, a na položaju Polačište od 14. st. i kaštel s kapelom Ivana Krstitelja, po kojoj su vjerojatno naselje i cijeli kraj dobili ime. Zagrebački je biskup 1508. uz svoj dvor dao podignuti franjevački samostan s gotičkom crkvom, a ona je od 1944. ruševina. Prije toga su bile naseljene benediktinke koje su u Kloštru bile sve do kraja 15. st. Njima je pripadala župna crkva Sv. Marije s izduljenim svetištem i zvonikom.

Inače se područje Ivanić Grada, Kloštar Ivanića i Križa spominje kao Otok Ivanić (Insula Ivanich) još u najranijim vremenima, a ime je dobilo po tome što je okruženo rječicama Glogovnicom, Lonjom i Česmom, a u blizini je i Sava. To je ujedno i sjeverozapadni dio zaštićenog Lonjskog

tvrdavu u Novigradu. Činjenica da je na području Ivanića bilo mnogo pristaša Anžuvina stvorila je biskupima i njegovim stanovnicima mnogo problema. U otvorenoj je pobuni stradao utvrđeni biskupov dvor, koji je bio opljačkan i popaljen. No nakon sloma pobune građanima su ipak bile vraćene stare privilegije i pridodane nove. To je napisano 1404. u povelji biskupa Eberharda Albena, a povlastice je sljedeće godine potvrdio i kralj Sigismund. Ivanić je dobio sudsku autonomiju i povlastice slobodnog trgovišta. Time je udaren temelj napretku grada koji se u 15. st. snažno razvija. No poslije turskog zauzimanja Bosne 1470. Ivanić se morao jače utvrđivati podizanjem ograda, plotova i različitim zaprekama. Nakon poraza ugarsko-hrvatske vojske kod Mohača 1520., na području se Ivanića naglo jača ratna opasnost. Posebno je Ivanić utvrđivao

Rekonstrukcija utvrde Ivanić (R. D. Devlić)

polja.

S vremenom su biskupi izgradili svoj dvor i u močvarnoj ravnici i to je začetak današnjeg Ivanić Grada. Za dinastičkih borbi nakon smrti kralja Ludovika I. Anžuvina, i pošto su velmože ubile palatina Nikolu Gorjanskog, zarobljene su kraljice Elizabeta i Marija bile privedene u Ivanić i u kaštel Gumnik (danas Bosiljevo kraj Ivanića). Poslije su prebačene u

biskup Šimun Erdödy koji je bio pristaša Ivana Zapolje. Tada se kopaju duboki jarci i podižu zemljani nasipi i ograda od balvana.

Ivaniću je neposredna vojna opasnost zaprijetila 1532. nakon neuspješnoga turskog pohoda na Beč. U haračenju Ibrahim-paše teško je stradala i okolica Ivanića. Još su veći problemi nastali nakon poraza kod Gorjana 1536. i pada Požege početkom

1537. Tada jedan od dvojice hrvatskih banova Franjo Batthany piše znamenito pismo kralju Ferdinandu: "Ako su vrata obrane Slavonije Križevci, Ivanić su njezini prozori". Time je htio istaknuti kako Ivanić treba što prije utvrditi i vojskom zaposjesti. Očajni biskup Šimun, koji se u međuvremenu bio priklonio Ferdinandu, piše 1540. kako na njegovim posjedima u Ivaniću gotovo više i nema seljaka koji su pred opasnošću napustili svoje domove. Tek se manji dio sklonio u ivanečku tvrđavu iz koje se ne usuđuju ni proviriti kako bi zasijali svoje njive.

Ivanić potom postaje prva crta bojišnice. I preostali su stanovnici otišli, a šume i močvare se proširile. Prestao je svaki promet i trgovina, a namnožili su se razbojnici i hajduci. Kada je Ulama-paša 1552. najprije zauzeo Viroviticu a potom Čazmu, Turcima je na putu prema četrdesetak kilometara udaljenom Zagrebu jedino stajao Ivanić. Tada je brigu oko utvrđivanja i obrane Ivanića preuzeo Juraj od Herešinca, prepošt Čazmanskog kaptola u progonstvu. Očajavajući nad stanjem obrane, u Ivaniću je tada uzdržavano samo 8 vojnika, obratio se Hrvatskom saboru. Ipak se trgnuo i Ferdinand koji je uvidio da se padom Ivanića Zagreb teško može obraniti, pa je 1541. poslao jaku kraljevsku posadu od 300 konjanika i 140 pješaka (haramija). No da bi se u mali biskupski kaštel smjestila tolika posada, valjalo je izgraditi potpuno novu tvrđavu. Pritom se vodilo računa da nova tvrđava bude uklopljena u obranu Pokuplja, gdje je zagrebačka biskupija istodobno gradila novu i jaku utvrdu u Sisku.

Po kraljevu je nalogu u Ivanić došao vojni graditelj, talijanski inženjer Domenico Delalio. On je odmah započeo s radovima na dva renesansna bastiona koji su 1553. bili pri završetku. Gradilište je krajem godine obišao novi vrhovni zapovjednik Slavonije Hans Ungnad i kralja izvi-

jestio o radovima. Kralj je inače snosio troškove izgradnje, a hranu i radnike osiguravao je Hrvatski sabor koji je teret rasporedio na velike feudalne gospodare te raspisao izvanredne ratne poreze. Sljedeće su godine pojačano nastavljeni radovi i unutar utvrde izgrađen je drveni kaštel za vojnike, a počela je gradnja palisadne ograde oko vanjskih zemljanih bedema.

Sa svih strana okružen močvarama i vodama rijeke Lonje, Ivanić je postao pravi primjer *wasserburga*. No taj je najpraktičniji i najjeftiniji način obrane bio ipak vrlo zahtjevan, jer su se zbog kiša zemljani bedemi rasipali a bastioni tonuli. Stoga ih je trebalo popravljati svake godine, što je iziskivalo dodatne troškove i radnu snagu. A i Turci su stalno napadali pa su zagrebačka biskupija i Hrvatski sabor 1557. zamolili kralja da preuzme potpunu brigu o utvrdi.

Ungnad je dao utvrditi i samostan u Kloštru te napuštenu crkvu u Križu pa je predjel nazvan Otokom s povezanim utverdama činio jaki sustav obrane. Istodobno su palisade postavljene i oko naselja u Ivaniću. Prvi potpuni opis utvrde zabilježilo je kraljevo povjerenstvo 1563. Vidi se da je unatoč desetogodišnjim naporima ipak bila izgrađena tek polovica zamišljene utvrde.

U neposrednoj su se blizini u međuvremenu vodile česte bitke pa je tako 1563. u okolicu Ivanića upao paša Mustafa Sokolović s velikom vojskom od 12.000 konjanika i pješaka. No hrvatski ga je ban Petar II. Erdödy s 5000 vojnika dočekao kod sela Obreške i hametice porazio.

U međuvremenu je ustrojena uz križevačku, koprivničku i đurđevačku i ivanićka kapetanija, koja je bila također podređena slavonskom generalatu, a ovaj vrhovnom zapovjedništvu u Grazu. S tim nisu baš bili prezado

Župna crkva u Ivanić Gradu

voljni zagrebački biskupi jer je Ivanić iako formalno njihov posjed ušao u sastav Vojne krajine. U međuvremenu je osposobljeno još nekoliko okolnih utvrda, a u glavnoj je utvrdi izgrađen novi drveni kaštel koji je služio kao vojarna. Graditelj je bio talijanski inženjer Giuseppe Vintana. Nakon što je 1586. poražena vojska Ali-bega Sokolovića, ubrzano su nastavljeni radovi na utvrdi, a tada je radove vodio inženjer Francesco Marmaro. Veliki su problemi 1591. počeli s velikim napadima Hasan-paše Predojevića Došena. No ivanečki graničari počeli su i uzvraćati pa su 1592. zapalili tursku kulu Drenčina kod Siska, a sudjelovali su i u slavnoj bitci kod Siska 1593. kada je poginuo Hasan-paša i njegov brat Džafer-beg. Bili su uključeni i u opsadu turske utvrde u Petrinji iste godine.

No najveća je panika ipak nastupila 1594. kada je nasljednik Hasan-paše Hasan-beg 1594. nakratko zauzeo sisačku utvrdnu. No on je umjesto da krene na Ivanić i Zagreb sa svojih 40.000 vojnika krenuo prema Ugarskoj. Time su Sisak i Ivanić konačno spašeni.

U borbama su bedemi u Ivaniću stradali i bili u vrlo lošem stanju. Stoga je ondašnji zapovjednik Sigismund Herbenstein tražio da se dovrši započeti treći bastion i započne graditi četvrti. No za dovršetak nije bilo ni novca ni radne snage jer je sada prednost imala nova tvrđava u Petrinji. No ivanečka je utvrda ipak konačno potpuno završena 1606., kada je završio i Dugi turski rat. Gradnju su vodili već spomenuti Viatana i Marmoro te Alessandro Pasqualico.

Prestankom neposredne turske opasnosti i pomicanjem granice s rijeke Česme na rijeku Ilovu popustila je ratna opasnost u Ivaniću. Time je i briga o utvrdi i njezinu naoružavanju značajno opala, iako je s Turcima još bilo sporadičnih sukoba. Započeli su sukobi s novodoseljenim Vlasima i ostalim stanovnicima oko plaćanja biskupske desetine. Istodobno su se građani Ivanića pokušavali izboriti za svoje stare privilegije, što su i uspjeli 1660. s poveljom cara Leopolda I. Tako se Ivanić počeo mnogo brže razvijati, a građani su dobili svog suca i autonomiju, iako je kapetanija još bila u utvrdi. Poslije je Ivanić postao nekom vrstom slobodnoga vojničkog grada. Snažno se razvio obrt, a broj se građana povećao.

Ukidanjem Vojne granice Ivanić je prestao biti vojnim uporištem i priključen je novoustrojenoj Bjelovarskoj županiji. Dotad je stara utvrda bila potpuno zapuštena. Carska ju je vojska napustila još 1776. još uoči posjeta cara Josipa II. Jarci su bili potpuno zapušteni pa je Ivaniću prijetila malarija. Zatrpavanje je započelo 1827. i trajalo je punih dvadeset godina. Tako je potpuno nestala utvrda koja je odigrala jednu od ključnih uloga u obrani Zagreba i cijele Hrvatske.

Branko Nadilo